

Доржи Эрдынеев

Нэгэдэхи бүлэг

Мониин Арьяа Танхын Ади хоёрой айл болоһон саһаа хойшо таби холо гаран жэл үнгэрөө. Тиигэбэшье, олон тоото үрэ бэенэрын тэдэнэй алтан түрые хүсэлдүүлхэ гэжэ шийдээ һэн.

Зоной колхозхоошье, городхоошье ерэхэдэ дүтэ байхыень хараадуулжа, хорёо түрүүшын барилга хайтайгаарнь хүгшэдэй мүнөө байдаг Эхир-Буусынгаа хоёр дабхар байшанда тэрэнээ зарлабад.

Түрын болохо үдэрэй хоёр хоног үлөөд байхада бэлэдхэл түхээрэлсэхээ айлшадаша хүбүүн Тучинайнь һамган Аян үдэрэй автобусоор, тиихэдэ нагасатанай богоһо алхажа үзөөгүй зээ хүбүүн Балта үдэшинхээр ерэбэ.

Мэндэ һайнаа хэлсээн, һонин һорьмойгоо андалдаан, хэрэг ажалаа түсэблөөн иимэшүү ушарта ямараар хүн зондо үнгэрдэг бэ, тиимэ хөөрэлдөөн Эхир-Буусадашье болоо һэн.

Зүгөөр бээлжэ эхилхэдэ тэрэнь Арьяатанай һанагшаһаа тон ондоогоор захиалба.

Зээ басаган Сэсэгхэнэйнгээ нойртоо диилдэхэдэ Ади хүгшэн тэрээнтээ ошожо, урдаа набтархан жабдантай зөөлөн креслэнүүд соо Балта, Аян, Арьяа гурбан үлэбэд. Хөөрэлдөөн мүнөө гэр бүлын асуудалнуудһаа хадууран, Аян Балта хоёрой ажалладаг заводой хэрэгүүдтэ шэлжэрэн орожо, үбгэжөөлдэ ойлгосотой бэшэ, һонигүйшэг болоодхино. Тиигэбэшье үшөө нэгэ хэды саг соо тэдэниие шагнан, нүдэнүүдэйнь элшэ галай улам хурса болохые, зүрхэ сэдхэлэйнь хүлгэн забдахые мэдэрэн, залуу сэбэр шарайнуудыень хайхашаажа һууд гээд, Ади Сэсэгхэн хоёртоо тэрэ ябаба. Хибэсээр хушаатай, дүрбэн хүнэй зэргэлмэ үргэн гэшхүүрээр байшангай хоёрдохи дабхарые эзэлһэн өөһэдынгөө таһалгада дүтэлөөд, аша бэри зээ хоёроо эрьежэ харан гэхэдэ зог таташаба. Тэдэнь инаг дүтын ханинар мэтэ, юрэ буса илдамаар урда урдаһаа шэртэлсэн, Арьяагай саашаа орохые хүлэжэ яданги һуубад ха юм. Энэниинь үбгэжөөлэй тааһые Аян гэнтэ ойлгожо, шэгээ хубилшана. Тиигээд үбгэжөөлэй саашаа орохолоор һуга харайн бодожо, нэгэ зүрью, гэмнэнги харасаар Балтые та- шуурдаад, үлгэсэдэхи хүрин пальтоого ябууд хамсылан, газашаа гүйбэ.

Аяниие иигэхэ гэжэ хүлээгээгүй байһан Балта бахардангаар хойноһоонь хаража, хүдэлэнгүй гансаараа һууд гээд, түргэхэн бодохо мүртөө бээ зэмэлһэн мэтэ нэгэ хара буунгяар иишэ тиишээ алхалжа эхилнэ. Энэньшье туһа болобогүй хэбэртэй, бээ хэхэ, байха аргынгаа эсэслэн халахада, тэрэ Аянай хойноһоо һуга хүрэнэ.

Эртын хабарай дулааншаг агаар, гэдэжэ эхилһэн газарай, нёдондоной хур хагданай шиигтэйхэн амисхаал Балтые һэрюунээр угтажа, тэрэ гүнзэгыгөөр

амилан, нагасынгаа гэрэй гэшхүүр дээрэ халта зогсоһоной удаа, доошоо буугаад, яаралтайгаар саашалба. Автобусой зониие һуулгадаг газарта, клубшые шадар хүн харагдабагүй. Хотоной үйлсөөр баруулаад, город ошоһон харгыда гарахадаа, саана нэгэ ябадалай машинын тогтохые хараба. Урдань гараа үргэгшэ эхэнэрые тэрэнэй абахадань: «Аян!» - гэжэ ооглоод, үрдихэ ханаатай гүйжэрхинэ. Тээд машина Балтые хүлээбэгүй. Зосоогоо тэрэ улам түгшүүрилтэй бол он үлөөд, далда орогшо гүбээ дээгүүрнь манхан үндэр тэнгэ- риин гүнһөө яһала һаруулаар гэрэлтэжэ байһан аад, үүлэнэй саагуур зугадажа ябаһан һарые харахадаа: «Минин энэ аягүй байдалда ороошо юумэн бэшэ, Аяндал одоо муухай байба ёһотой. Иигээд лэ одоол болохо юумэн эхилжэ, нэгэ тээшээ шиидхэгдэхэнь бээ!» - гэжэ шэшэрһэн хоолойгоор ханаа алдаба. Уһа саһанай хүсэд хайлажа, тооһо шорой дараадүй сагта талада харалган, халхитайшаг байдаг. Тээд мүнөө байгаалн ехэ намдуу: гэдэжэ байһан таримал мододой, нёдондоной хур хагданай хангал агаарта тунанхай, амилхада аятай. Огторгойн одо мүшэд аяар холо, нюдэнэй үзүүртэ гэрэлтэнэ. Балта тэдээн тээшэ харан: «Хүн бүхэндэ өөрын одон байдаг юм гэдэг. Минишые одон эдэ олон мүшэдэй дунда ялалзана ёһотой даа! Зам харгымни гэрэл... Хуби заяамни...» - гэжэ шэбшэһээр ябатараа нагаса абынгаа газраа бусажа ерэшэһэн байба.

Аяар баруун зүгһөө зүүн тээшэ хушуурһан хадануудай хормойдо, тэдэ хадануудай хүндыһөө эхисэ абаад, Эхир-Буусые эгсэ хубаан уруудаһан нариихан голой зүүн бээдэхи хуһан бүлэнсэгтэ тулгуулаад, Арьятан буусаяа баринхай.

II

Эрьелдэжэ тэршэлжэ, һуужа бодожо, Арьяа унтангүй хоноод, гэгээ оролгоноор нэгэдэхи дабхартаа бууба.

Балта тархияа бүтүүлһэн зандаа унтаашан боложо, хүнжэлэйнгөө забһараар нагасаяа адаглана.

Үбгэжөөлэйн шэг үдэшинхиһөө зүдэрүү, ханаата болонги. Ханада үлгөөтэй томо часта дүтэлжэ саг мэдээд, эдээнэйнгээ таһалгада орожо, галаа түлибэ.

Хуурай түлээнэй дүржэгэнэн носоходо, плита дээрэхи амһартанууд шиигналдашаба. Гахайн эдэе бусалгадаг горшоогоо абаад, үбгэжөөл сайгаа табина. Удаань газраа гаража ороод, доодо дабхартахи үшөө нэгэ таһалгын үүдэ нээжэ:

- Бодохоор болоо! - гээд, харюугай дуулдахагүйдэ галыень носоожо: - Үгы гээшэ гү? - гэжэ гайхаба.

Балта хушалтаяа һэхэн, һуняаха зуураа:

- Намһаа бэшэ хүн хоноогүйл, нагаса! - гэжэ һэриһэн хэбэрээ мэдүүлнэ.

Үбгэжөөл ёрбогор хара хүмэдхээ үрөөһэн нюдэн дээрээ унагаажа, шэгээ хүйтэрүүлэн, Балтын урдаһаа шэртэбэ.

Тэрэнь өөрынхидэнь адли ехэнүүд хара нюдээ далтирбагүй, үдхөөр ургаһан үһэндөө диилдэнги, айха зугадаха хэбэргүй, сэхэ, зоримгой, юушые хэлээ, яажашые аашалаа һаань тэсэхээр янзатай, байра дээрэһээ хүдэлбэгүй.

Галзуу, үзэн яданги, сухал дүүрэн харасаар үлирбэдэн, үбгэжөөл Балтада дүтэлэн гэтэрээ, ухаандань ороһон нэгэ бодолһоо гайхаһан шэнги гэнтэ номгоржо, һөөргөө эрьелдээд, эдээнэйнгээ таһалгада ороно.

«Зоной сугларшоогүйдэ нагасатай хөөрэлдэхэ байна. Ойлгуулхаб, Аянда дуратайгаа сэхэ хэлэхэб!» - гэжэ Балта зоригоо зангидаад, бодожо хубсалам-саараа дэбидхэрээ хуряаба. Ньюр гараа угаажа, эдээнэй таһалгада тэрэнэй ороходо, нагасань уур соо сай нюдэжэ һууба. Балтын урдаһаа харабашьегүй. «Ньюуха хэбэргүйл, шүдхэр. Мэхээ хүдэлгэжэ эхилээл хаань сохихо гү, али үлдэхэ һэмби! - гэжэ Арьяа шэбшэнэ - Ямар жэгтэй болоһон саг гээшэб, яажа ором дүрэмөө алдаһан залуушуул бэ! Яяр энэ хүбүүн... Арай гэжэ ерэхэдээ, иимэ ёро муутай ааша гаргаба... Яалтайб энээниие? - Хажуудань ерээшэ зээгээ тэрэ тоожо үгэхөөр бэшэ. - Нарилха гайхахые мартаһан зон! Эхэ эсэгэньше, ондоо хүнүүдшые хараг - хамаагүй, нюдэн дээрэнэ таалалдаха, тэбэрилдэхэнэ абан болохо. Гэртэ газаа эдэнэртэ илгаагүй! Энэнэ багал! Хадамтай хадамгүй, һамгатай һамгагүй гэжэ харахаа болёо юм ха. Нохойнууд мээл! - гэхэдээ айнгяар, эшэнгээр, уйлан хайлан алдан, нюураа хэхэ газараа олохоо болёошо аша бэриез хурсаар ухаандаа оруулба. - Яяр Тучин! һамгаа диилэхгүй аад, һархалзахаа мэдэхэ. Иимэ тулюур амитан юм гэжэ тэрэниие һанаагүйлби! Ондоо нэгэнэй энэ өөртөнэ адли байдалда ороо һаа, яатараа хүхихэ, наада бариха һэн ааб! - Гэнтэ урмаа хухарангяар һанаа алдаба. - Эрхим эрэмнай гээшэ. Манай. Арьяатанай! - гэжэ шэбшэхэтэйнэ хамта үншэн хабһанайнэ оёртохи огторгойн һэмжэн үүлэд мэтэ таранги балархан бодолнууд гэнтэ бүрилдэжэ, хутагын эри мэтэ хурсаар зүрхэндэнэ хаха ороод, шэгээ хүхэ са- гааншаг болгожо, тугаарайхиһаа тад ондоо харасаар Балтые шэртэбэ.

Балта урдаһаанэ дүтэлэн:

- Нагаса! - гэбэ. - Би... та... намайе...

Хэлэхэ үгээ һайса шэбшэнгүй эхилһэн тула иигэжэ түдэгсэхэньше тэрэ, үбгэжөөл таһа дүүрэнэ:

- Ондоо юумэ хэлэ!

Балта тээд тэрэл ушар тухайгаа ойлгуулха гэхэн хадаа ондоо хэлэхэ юумэгүй байшаба.

Уһа балгаһан мэтэ дуугай, урда урдаһаа харалсангүй, өөр өөрынгөө бодолдо тэдэнэй абтанги һуутар Ади хүгшэн хоёрдохи дабхарһаа бууба.

Тэрэ үбгэжөөлдөө адли мүн лэ маряагүй, мүнгэн сагаан толгойтой. Елэгэр хара нюдэниинэ үзүүртэйгээр ялалзана. Үсэгэлдэршые иимэ нэмһеглиг бэшэ шэгтэй, хүйтэншэгөөр Балтада харагдаа һэн. Мүнөө адаглахаданэ, тэрэл зандаа. Аянай ошоһые мэдээгүйнэ эли.

- Би иигэжэ шиидэбэб, - гэжэ хүгшэндөөшые, Балтадашые хандаһыенэ ойлгохоор бэшээр нагасанэ хэлэбэ. - Юун гээд нэрлээ бэлэй, тэрэ сайлалга, найр гээшыенэ болуулхамни!

Ади хүгшэн гансата хитайн нюргаа тэниилгээд, үбгэжөөлэйнгөө толгой руу гартахы шанагаараа буулгахаа байһаншуу нэрэ һурагүй дэмнэбэ. Балташые гайхашаба.

- Юундэ үлүү болобоб? - Ади хүгшэнэй нюдэд уйтаржа, дээдэ зубхяараа эрмэгтээд абана, үбгэжөөлөө адаглангяар шэртэһэн зандаа сайгаа харангүй аягалба. - Эртэнэй иигэжэ хэлэхгүй, юундэ бэлэдхэл хүүлэжэ һуугаа хүмши?

-Эдэе хоолой гутахаар бэшэ саг байна, хосорхогүй!

- Аймаг зургаан мэдэнги, тэндэнэ хүнүүд ерэхэ, бэлэг саарһа барюулха гэл-сээ һэмнэй! Ондоошые зон уригдашанхай! - гэжэ Ади хүгшэн үбгэжөөлэйнгөө

шийдхэбэриие дэмжэбэгүй. Тиигээд хоолойгоо шанга болгоод, баалан шахуу захирба. - Ямар зүүдэ хараа, юу зосоогоо оруулаа хүмши, юрэдөөл, орхилши даа энэ хэлэгшээ! Бидэ хоёрой ханахан юумэн бэшэ, үхибүүднай зоноо сайлуулжа абаха гээ!

Тээд үбгэжөөл эдэ үгэнүүдыень шэхэнэйнгээ хажуугаар үнгэргэһэн шэнги дуугай нуужа, нэгэ аяга сай ууба. Тиһэн лэ хойноо тэдээн тухайнь ханаба хэбэртэй:

- Нээрээш эртэшэ зариманиинь наашаа гарашахань алтай? - гэжэ бушуухан бодоод, ехэ таһалга соохи телефондо ошоно. Хүгшэн Балта хоёрой хараһаар байтар хонходожо эхилбэ. - Тучин гүш? гэбэ түрүүн. - Энэ би хүгшэн абашни хэлэнэб. Тиимэ, хайн ааб даа. Ши, нүхэраа, Норжондоо хонходоод, үглөөдэрэйнгөө сайлалгыё болжуулһан тухайгаа зондо дуулгагтылши!

- Саанань Тучинай хэлэжэ эхилхыё халта шагнаад: - Юундэ, юундэ! - гэжэ хоолойгоо шангадхаба. - Юундээрнь яахашниб, тиигэжэл хэлэгты! - Дахяад Тучинай дуугархыё шагнаһанай удаа: - Тэдэндэш би дуулгуужаб. Эртээнһээ хонходо, зоной наашаа гарашоогүйдэ! - гээд, халта бодолгото болоһоной удаа: - Аяниие ерэ гэл даа, хөөрэлдэхэм, - гэнэ. - Хилээмэндэ ошоо? Ерэхэдэнь намда хонходо гээрэй. Хамаагүй даа, би өөрөө хонходоужаб. Өөрөө хонходоужаб гэнэби шамда!

Аяниие хүниндөө город гэртээ ябашоо гэжэ Ади хүгшэн мэдэхэдээ түгшүүрилдэ улам ехээр абтаһан шэнги боложо, гал сахилһан нюдөөр Балтыё шэртэжэ:

- Юун болооб? Юундэ бусааб Аян? - гэбэ.

- Мэдэнэгүйлби, юундэ бусаа юм! - гэжэ Балта үлэ мэдээшэ болобо. Сэхээс хэлэхэ аргагүй байдал эхилээ гэжэ тэрэ тухайлаадхёо ха юм.

Энэ үедэ хүгшэдөөрөө байдаг үшөө нэгэ зээнэ - Санжаа хүрьгэнтэнэйнэ басаган Сэсэгхэн бодожо, угаалнигта уһа хээд, нюураа угаахаяа гараба.

- Балшаниие дуудал даа! Би, абатнайб. Үсэгэлдэрэй? Ээ... - гэжэ Арьяа хонходолгоёо үргэлжэлүүлнэ. - Зай, хайшан гэхэб тээд. Мухааа, бэри, тиигээ хаа, ши ябаад хужартынхидһаа хэдтэниие уряа һэмта, тэдэндээ сайлуулгаяа болигообди гэжэ дуулгалши. Тиимэ. Тиигэжэ шиидээб. Юундээрнь яахатнайб!

Арьяа һөөргөө ерэжэ, хүгшэн эхилбэ:

- Худхалаа, иимэ нагасатайгаа ойлгохо! Үбгэрхэ тээшэ бүри дортохонь гү, яахань бэ.

- Балшан үсэгэлдэр Ойдобтондоо ошоо юм байна. Дулмажабынь хэлэнэ. Үбһэ гэжээл Баяраараа Эхир-Бууса асаруулһань ха, - гэжэ Арьяа мүнөө хүгшэнэйнгөө үгэнүүдыё дахяад урагша абабагүй. - Өөрөө Балшан. - «үглөө мяхан болгохо шахамалаа туугаад ерэхэ ха», - гэн алдаад, тэрэнээ хэлэнгүй:

- Наашаа гарашаба янзатай, - гэнэ.

Сэсэгхэнэй үнөөхи дуугай зандаханаа бии болоод, сайлажа эхилхэдэ, хүгшэн:

- Ши шамдаарай. Балта ахайтаяа малаа түхээрэлсэхээ гарахаш. Городой хүн гээшэ, заажа үгөөгүй хаашни, аргал шабаһан хоёрыё илгаруулхагүйдөө болохо! - гээд, зээ хүбүүнэйнгээ ямар тамиртайё мэдэхэ гэхэн янзатай: - Шим- най үмсын байдалгүй хүн гээшэ бээш? - гэбэ.

- Тэрэ намда хэрэгтэй болодоггүй!
Хүгшэн хал та мийэрээд:
- Өөхэдынгөөшье, бэшэшье хаань, залуушуулай ерэхэдэ зарадагбди, - гэбэ.
- Шишье миин нуухагүйшни гээшэ!
- Яаха нэм даа, болоно бээ, - гэжэ Балта харюусана. - Эндэ мал барихада муу бэшэ гү?
- Зоной алдаар байгшабди даа. Үүсэ, хүн хэрэгтэй, хартаабха. огород, саад. Аймаг городойхидоймнай эдэе хоолоо зөөхэдэнь дүтэ, ерэжэ амарха- данынье найн байдаг, - гэжэ тэрэндэ харюусаад, Сэсэгхэндэ захиана. - Тээсгэн Аян абгайтаяа далайнгаа хохир хүсэд урбуулаагүй байгаад, хэдэн газарта сэдбэгшээ. Мүнөө баһа тиимэ юумэ бү хээрэйгты! Хурьгадаа найса хүхүүлхэ юм. Гахайнуудаа эдеэлүүлхэт!
Дээрэ дээрһээ бууһан эдэ захиралтануудые Балтын ямараар хүлээн абажа байһые һонирхоһон янзатайгаар Арьяа зээ хүбүүгээ хараба.
- Залуушуултнай теэд үмсын мал энэ ехэ байдалыетнай сүлөө таһална, амаруулнагүй гэдэггүй юм гү?
Балтын эдэ үгэнүүдыень буруушааһыншье, дэмжэһыншье ойлгохоор бэшээр Арьяа халта өөртөө мийэрбэ. Харин хүгшэниинь хэбэрэе нюубагүй.
- Телевизор, ном, театраар сагаа үнгэргэжэ ябаһан хүн алтайш? Городто тулихаһаа урид эхээе абаад, хүдөө гараха байгааш!
Балта гансатаа хүйтэржэ:
- Баха бүхэн өөхэд өөхэдынгөө нуурые магтажа, бүхы наһаа үнгэргэдэг юм гэлсэгшэ. Тэрэндэ адли үрэ гарахагүй тоосоо бү хэе! - гэбэ.
Энэ хэлээшыень дэмжэһэндээ гү, али хүгшэн зээ хоёройнгоо хөөрэлдөөнэй асатахаар забдахада:
- Эжыншни бэе найн агша гү? - гэжэ Арьяа ондоо юумэ асууба.
Үсэгэлдэрһөө хойшо басаган тухайгаа хүгшэдэй һонирхоһые хүлэжэ байһан тула Балта түргэхэн харюусаба:
- Ямаршьегүй. Утынгаа амаралтада гараха дүтэлөө, ажаллаад лэ байгаа ааб даа. Жэлэй нэгэ аршаанда һуудаг.
- Орой болошоһонь, малдаа гарагты! - гэжэ тэрэниие таһа дүүрэн, нагаса эхэ гэнтэ захирба.
Удаань хоюулан үлэхэдөө, Арьяа хүгшэнһөө асууна:
- Асуугаагүй гүш, эхэнь юун гээ хаб ерэхэ болоходонь?
- һураагүйб! - гэбэ Ади хүйтэхэнөөр. - Шэг шарайнь манайшье һаа, сэдь- хэлээрээ Лыксэгтэн тээшээ хүбүүн байна. Эсэгынь үхөө хада дундаа хэжэ, бэе тээшэ татаад үзэхэдэ яанаб теэд!
Арьяагай шэг улам барагар боложо, зүрхэ сэдьхэлыень химэлжэ эхилһэн хүшэр бодолнуудын бүри хүсэтэйгөөр зосоонь орьёлбо.

III

Сэсэгхэндэ заалгажа ябаад, дал дорохи буруутай, тугалтай хоёр үнээнэй шабаһа орхёод, хотон соохи арба гаран хурьга эхэнүүдтэнь табижа, нойтон хохирены хаямсаараа Балта үбһэнэй хорёо оробо. Дүрэгүйшэгөөр асалжа эхилхэдэнь Сэсэгхэн энээгээд:

- Нагаса баабай хүри дээрэ гараад, үбһээ үе үеэрнь хуулажа, урид газарта унагаадаг лэ, - гэбэ. - Тиигээд хуһамаг руугаа хаяхат.

- Яагаа бэрхэбши даа, Сэсэгхэн! - гэжэ Балта тэрэниие магтаба. - Хамаг ажалаа ши бултын хэдэг алтайш?

- Эндэ байхадаа ерэнэн хүн бүхэнтэй мал түхээрэлсэдэгби.

- Аян абгайтаяашье гү?

- Тиимэ...

Энэ үедэ Арьяа хоёр томо хүнэгтэй гахайн эдээ асаржа, хорёо дээгүүр харбайгаад, тэбшэнүүд руу эюулбэ. Тэрэниень гурбан жиирэй гахай буляалдашаба. Сэсэгхэн ошоод, айлгуурыень модоор сохин, тэдэниие эдээлүүлжэ эхилнэ. Тиигээд Балтын үбһээ үрижэ дүүргээд ерэхэдэ, дал тээшэ ошожо ябаһан нагасаяа заажэ:

- Хохир шалгахань, - гэбэ. - Муугаар түхээрһэн байгаа хаамнай, дахин хуурайлуулха!

- Өөрөө тэрэнээ хэнэ бээ, - гэжэ Балта хэлэбэ. - Нагаса эжышье сүлөөтэй ха юм... Малаар носолдохо дуратайнууд!

Басагахан һонирхонгёор Балтые хараба. Танил хүнүүдһэнь ондоохон айлшан Эхир-Бууса ерээ янзатай. Гэнтэ машина дүтэхэн хуугайлжа, тэдэ хоёр сошон эрьелдэбэ. Харан гэхэнь, хорёогой саана үбһэн ашаа ерэжэ тогтоод байба.

- Баяр ахай! - гэжэ Сэсэгхэн хэлээд, угтан ошоно. - Үүдэ абажа үгэе!

Дунда зэргын бээтэй, нара халхинда нилээдхэн хүрьһэжэһэн, хорёод наһанай туранхайшаг хүбүүн Балтые харахадаа кабинаһаа гаража энеэбхилбэ.

- һайн гү?

~ һайн! - Балта мүн лэ урдаһаань энеэбхилнэ. - Ямар ехэ үбһэ асарба гээшэбши!

- Үшөөшье ашаа аад, хонохо байжа, сахаригайнгаа табихаһаа айгааб, - гэнэ Баяр. - Үдэшэнэй гүш?

- Тиимэ.

Эдэ хоёр дүтэ түрэлшье хаа, бүлэнэрэйнгөө гэмээр оло харалсаха аргагүй оршон байдалда ехэ болоһон хүбүүд. Зүгөөр залуу үетэнэй хоорондо түргэн ойлголсодог ёһо заншалай ашаар мүнөө бэе бээдээ үни болонгүй дадаба.

- Зай, оруулыш даа машинаа, буулгая, - гээд, Балта хорёогой үүдэ нээнэ.

- Ногооной гараха дүтэлһэн хойно нагасатан хүри дээрээ энэ үбһэ буулгуулхадаа хурлахань гээшэ гү?

- Юу-у! - гэжэ Баяр найдалгүйгөөр зангаба. - Дууһахал!

- Яагаад?

- Ойлгохош даа. Эхир-Бууса ерэдэг болобо ха юмши!

Машинатай үбһээ хорёодо Баярай оруулхада, үни болгонгүй буулгабад. Дороһоонь малай нарин тэжээлээр дүүргээтэй шандагар гэгшын мэшээгүүд гаража, Балта тэдэниие зуһалангай гэртэ зөөбэ.

- Хорёогой үүдэ бү мартаарай! - гэжэ тэрээндэ һануулан захяад, Баяр машинаа табихаа ошобо.

Балта Сэсэг хоёрой гэртэ ороходо, нагаса эжынь тэбшэ соо мяха татажа һууба. хаяшаг ерээд сайлажа байһан нэгэ хорёод наһанай басаганда:

- Нял нял гэжэ һуунгүй шамда! Талха элдэхэш! - гээд, Балтада хэлэнэ. - Ши үнжөөд, үдэшын автобусоор городоо ошоорой. Хубсаһаа хэлгээд, юумэ хамһалса... Нагасынтнай бидэниие найрлуулха дурагүй хадань, буузаһые хаань эдээд тарая! - Хүгшэн үглөөнэйхиһөө зөөлэрэнхэй. Шэнэ ерэнэн басага зааж: - Балшантанаймнай багань гээшэ. Городто һурадаг, - гэнэ.

Балта тэрээнһээ һонирхоно:

- Ямар институтташи?

- Багшанарай.

- Зай, бэлэн болобо гүш? - гэжэ Ади хүгшэн Балтада хэлээд, стол дээрһээ хэдэн табак абан бодоно. - Тэрэ ехэ таһалгын стол хажуу тээшнэ болгоод, дорохи нүхын нээжэ, оролши.

Нүхэн руунь буужа, зайн гал носооходоо, Балта нүдэндөө үнэншэбэгүй. Гүнзэги, ехэ гээшнэ, шудхамал ханатай. Таагууд дээрэ янза бүрийн жэмэсүүдэй варейитэй шэлнүүд, даһалаад дараһан үгэрсэ, помидор, һархяаг, мангир. Гахайн өөхөншые бии. Хартаабха һүри һөөг обоолоотой. Нагаса эжын дээрнэ ерэнхэй, табалуудые һарбайжа, юу абахыень заана. Балта тэдэниинь дүүргээд лэ бусаана.

Тэндэһээ гарахадань, Ханда Сэсэгхэн хоёрһоо гадна Баяр ерэжэ, залуушуул бүри олон болобо, бууза хэлгэншые түргэдэнэ.

- Ямар нүхэн байнаб? - үлэ мэдээшэ болонгихоноор Ади хүгшэн Балтаһаа асууна.

- Гайтай! - Иигэжэ тэрэнэй гайхалаа мэдүүлхэгүйе оролдоошые хаань, хүгшэн тааба янзатай.

- Иимэл байдал түхээрхэ ёһотой ха юм даа! - гэжэ энэ мэдэрэлыень улам хүжэрөөхэ гэнэн янзатайгаар ухаа зааба. - һайнаар, элбэг дэлбэгээр ажаһууха саг мүнөөл гээшэ. Залуушуул саг гээнгүй, эртэнһээл эхилхэ ёһотой!

- Танайхинда адли ехэ бүлын нэгэ иимэ байдал түхээрхэдэ болохо юм ааб даа. Харин намда үлүү хэбэртэй! - гэжэ Балта һанаһанаа дуугаржархиба. - Сүлөө сагаа үнгэргэхэ ондоо юумэн олон агша, гэрэй ажал ехэтэй болоходоо уруугаал орогдохо ха юм даа!

«Үнэнһөө иигэжэ хэлэнэ гүш, али наадажа гү?» - гэнэн шэнгээр залуушуул тэрэниие хараад абаба.

- Үрэ бээтэй болохош, тэдэнэ һургаха, зоной зэргэ ябуулха хэрэг гараха. Танил талатаяа, нүхэдтээ, түрэлхидтээ харилсааншни үргэдэхэ, гэжэ нагаса эхэ Балтын хэлээшые буруушааба. - Тэдэнэ һайнаар хүндэлжэ, бэлэг сэлэгээр баярлуулха болохош. Тиигээгүйдэш ажал хэрэгшни урагшатайгаар ябахагүй ха юм. Дэлисэ ехэтэйл байха ёһотой!

Хүгшэнэй хоолойн шангахан болоодхиходо: «Эжын һанаһанһаа ондоо хөөрөлдөөн боложо байна. Балта гэнтэ дурын гутаажа, сухалын хүргэгшэб!»

- гэжэ Баяр һанаһан бээсэрэ:

- Нёдондо Хойто-Кавказаар аяншалжа ерэнһыни дуулаа һэм. Путёвкөн хэр үнэтэй юм? - гээд, ондоо юумэ асууба.

һанаагаа зобожо энэ хөөрөлдөөндэ тэрэнэй ороошо гал дээрэ тоһо адхаһан шэнги юумэн болобо.

- Хахад гарзыем заводнай даагаа һэн. Түрүү зарим хүдэлмэришэд миинтэ путёвкоор шагнагдадаг, - гээд, энэ ябадал тухайн хажуудахи залуу гурбанайн-

гаа хонирхонги байхада: - Мартахаар бэшэ ябадал болоо хэн. Үбэлэй ерэдэггүй нютаг гэжэ ханахадаш, хадын оройнууд саһаар хушаатай. Урданайнь барилганууд зандаа үлэнхэй, зониинь хүндэмүүшэ, үндэһэн хатар наадаяа, дуу шүлэгөө, ёһо заншалаа зониинь зүбөөр абажа ябадаг байна. Тэдэнээ бидэндэ бэлэглэхэдэнь хайхан даа! - гэжэ Балта хөөрөбэ. - Грузиин Ехэ харгыгаар Кавказай шэлэнүүдые дабажа, Тбилиси хото хараад бусаа хэмди. Одоол тиихэдэ, тэрэ үндэр ехэ хабшалнуудай дундуур үнгэржэ ябахата, зосоо ондоохон болодог байгаа хэн. Тала нютагш ханагдаха юм, эхэ, нүхэд. Буряад орондоо бүри дүтэ, гамтай боложо бусаһан шэнги ерээ хэм! - Хөөрөөнь атаархангыар шагнажа хууһан басагадые халта хараад, Баярһаа тэрэ асууба:

- Колхозтнай тиимэ аяншалгануудие эмхидхэдэг ааб даа?

- Хүнүүд харил. ошодог аабза. - гэжэ тэрэнэй үг-маг гэхэдэ: «Иимэ аяншалганууд Баярта хүртэшэгүй хэрэг янзатай. Дэмы асуубаб!» - гэжэ Балта ханаадхиба.

- Үбһэн үшөө үлөө гү? - Ади хүгшэн ондоо юумэ һуража, энэ хөөрөлдөөндэ эсэс табиба.

- Дууһаа.

- Ондоо юумэ асараа гүш?

- Асараа.

- Абашни эртэ гараа хэн гү?

- Эртэ. Тэрэ үхэрын тэрьелжэ зобоогоогүй хаань, ерэхэ болоо ёһотой.

- Тэрэ үхэршы дэмы асарагдаба хэбэртэй даа, - гэжэ хүгшэн шэгээ улам барагар болгобо. - Теэд үбһэ тэжээлтэй болоо хадаа, эндээ шахаад худалдана бээбди!

Буузатай жэгнүүр бусалжа байһан уһатай горшок дээрэ табихаа ябатараа Баяр хөөргөө эрьелдэн, эжыһээ асууба:

- Үгы, энэ үхэрөө үглөөдэрэйнгөө сайлалгын мяхан болгохо гэлсээ бэшэ хэн аалди?

- Тэрэ найраа үбгэжөөлтнай болжуулаа!

- Юундэ?

- Өөрөөнь асуугты.

Балтаһаа бэшэ залуушуул үбгэн абынгаа энэ шиидхэбэриие мэдээгүй байһан дээрэхээ гайхашабад. Хүгшэнөө булта гэтэшоод байтараа: «Өөрөөнь асуугты!» - гэхэн үгэнүүдһэнь улам тэдэ үбгэжөөлөө хараашалбад. Тэрэнь теэд газар ябаа хэн.

IV

Хүгшэнэйнгөө зэмэлһэм хараса доро енгэтэй, сухалтай үгэнүүдые нь дуулан, гэртээ хуужа шадахаар бэшэ болоходоо, Арьяа малаа түхээрэлсэхэ гэжэ гараа хэн.

Ашанар зээнэрэйнгээ ерэжэ, гэр соохи нэгэ жэгдэ, уйтайшаг байдалынь шууяатай, үймөөтэй болгоходонь зохидшоожо хүхидэг. Элдэб аяг аашатай хүбүүд басагадые адаглан, тэдэндэ эхэ эсэгын зан абари, маяг бэдэржэ, һонор, һүбэлгэн, зориг, ухаансар томоотой бодол олоходоо, баярлажа хуудаг аад, мүнөө хөөргөө яаранагүй.

Богоһоо алхаж үрдэггүйһөө эхилээд лэ, түрээ юундэ болноулһанаа асуулгажа эхилбэ ха юм. Юун гэжэ харюусахаб тээд?

Үнинһөө хойшо толгойдонь бии болоод, ехэдэжэ, үргэдэжэ ябаһан тэрэ нэгэ бодолхонойнгоо үншэн хабһандань хүрөөд, хорхой мэтэхэнээр хибэ хибэһээр, сэдхэлыень амар байлгахаа болижо, үнгэрөөшэ үдэшэ Балта Аян хоёрые харахаһаань улам түргэдэһэн тухайнь гү?

Тэдэнээр тоосолдожо, хөөрэлдэжэ һуунхаар, таримал модод һөөгүүд дорохи набшаһа ногоогоо суглуулжа, галдаа һаань холо дээрэ. Арьяа мүнөө тэрэнээ хэжэ эхилбэ. Байдал эндэ түхээржэ захиладаа тариһан ургамалнуудын мүнөө иигэжэ бээ хүсэшбэл даа. Харахада урмашахаар! Шудхамал үндэр һуури дээрэ олон сонхотойгоор хоёр дабхартай, түмэр хушалтатай байһан бариһан айл Хужартадашые, Эхир-Буусадашые Арьяатанһаа ондоо үгы. Бүри сэхээр хэлээ һаа, Арьяада адли байдал түхээрхэ шадалтай тэдэ болоодүй! Энэ байшаниинь, зуһалангайн гэр, амбаарын олохон хүнэй һаһанда хүрэхэ даа. Тээлнигээ столблоод баринхай, тэдэн шэнэһэн, тиимэ мүртөө газарта сэхэ бэшэ, харин шудхамал мүнхэ һууринуудта зоогоотой, тиимэһээ үмхирхэгүй, үмхирөөшые һаань, һугалжа абаад һэлгүүлхэдэ хүнгэн, түргэн байха. Эдэ бүгэдэн булта шэрдээтэй. Малайн бууса хорёо яндагархан ааб даа.

Түлбэритэй амаралтада гаратараа Арьяа колхозойнгоо центртэ дарха хээд, сүлөөтэй болоходоо: «Үрэ бэсынгээ жэшэ абамаар һайн юумэ хэжэ орхёод үхэхэ», - гэжэ Ади хүгшэнөө тиихэдэ баярлуулһан юм. «Хэмээр ямар тиимэ һайн юумэн байнаб тээд? - Гэр, байдал ааб даа!» Арьяагай һаһаараа хэһэн, шадаха юумэниинь! Яаралгүйхэнөөр зохёожо даа, өөрынгөө дуран соо, һаһаһандаа хүрэмөөр, бүхы бэлиг шадабарияа гаргажа, үнэн сэдхэлһээ дархалха аргын олоходоо тэрэнэй баярлаһан гээшэнь. «Үдэжэ, олошоржо байгаа хадаа Эхир-Буусада энэ шэнэ байдалаа түхээрэе. Хотогоо, хүдөөһөө, үхибүүдэймнай суглархадань дүтэһайи байха. Тиигээдшые. өөһэдэймнай. уг гарбалаймнай нютаг ха юм!» - гэжэ хүгшэнэйнгөө дурадхахада бүри урмашажа, хамсы шаман ороһониинь үсгэлдэр шэнгил даа.

Тээд ямархан түргөөр эдэ жэлнүүд үнгэрэн ошооб! Таримал мододын ой мэтэ боложо байна. Балшанайн бага басаган, тиихэдэсалдаган гүйжэ ябадаг тугаар ерэгшэ Ханда зээн институтта ороо.

Иигэжэ хойно хойноһоо һубариһан бодолнуудтаа эзэлэгдэн, Арьяагай сүлөөгүй ажаллажа ябатар:

- Аба-аа! Үүдэ абажа үгытэ-э! - гэхэн ооглоон дуулдана.

Эрьежэ харахадань, хазаар моритой Балшаниинь туужа ерэхэн үхэрөө хорёодо хашаад байба.

Арьяа ошоожо, тэрэниинь оруулалсаад, далайнгаа баруун бүтүү хуһамагта хаалсаба.

Балшанай морин хүлэрэнхэй. Үхэр тэрьелжэ, нилээдхэн лэ намнуулаа ха. Хүбүүниинь тухашаранги, эсэхэдэ үбгэрүүгээр харагдаба.

«Амархашыегүй, унатараа хүдэлхэ. Тээд хорёошые һаа, байжа үгэхэгүй гүб даа. Сэдхэлээ нэгэ амар һуухагүй, ходо эрмэлзэл, саг үргэлжэ тэмсэлээр ябаха. Иимэ хадань шэгыныи тухашаруу, эртэ үбгэржэ ябана!» - гэжэ Арьяа бодоно.

-Нохойе мээл, носолдоһонгээшэмни! Зобоогоо! Алаһаагэжэ һанааб. Сайшые ууһан юумэгүй, хүнээр наашаа гараһан аад, энэб. Ундамни хүрешоо!

- гэжэ байжа хүлхэнэйн сэлмэхые морёо эмээлтэйн уяад, абатаа хөөрэлдэхэ сүлөөгүй, холо холо алхалан, байшан тээшэ ошобо.

Арьяа гартахи тармуураа тулаһан зандаа хойноһоонь харад гээд:

- Хүбүүн! Хүлээл даа! - гэжэ гэнтэ дуудаба.

Балшан жолоогоо угзаруулһан морин мэтэ хазагад гэхэдээ, арһан улатай буряад гуталайнгаа мүлюүртэ халтирхада унан алдажа, нэгэ хараал дуугараад, һөөргөө эрьелдэнэ.

- Юун болооб?

- Мухааа, хүбүүн, шамда нэгэ юумэ хэлэхэ гээ һэм,- гээд, Арьяа тэрэнэй хажууда ерэжэ, урдаһаань сэхэ харан: Минни һүүлээр Арьяатанаа толгойлхо хүн гээшэш. Мүнөөшье аха захань болоод ябана ха юмши даа. Яараха тэбдэхээ таталши, зай гү? - Хүлээгээгүй юумээ эсэгһээ дуулахадаа Балшан гайхаба. Үбгэжөөл үргэлжэлүүлнэ: - Түбшэрэ, бодолоо һэргээ! Эдэ залуушуулайнгаа хэд, ямаршуу хүнүүд боложо ябаһые ойлгохо сүлөөгүй бидэ хоёр ажалдаа дашуурна гээшэ хабди. Эдэнээ харадаг болоё, илангаяа ши, Балшан!

- Зай, юун гэнэбта даа, юрэдөө! - гэжэ тэрэнь урдаһаань зангажархёод, саашаа шамдана. - Ундаа харюулһууб урид.

Арьяа хүбүүнэйнгээ гэртэ оротор хойноһоонь харан, байра дээрээ хүдэлэнгүй зогсоод:

- Тэрэ сайлалгыень болюулһым дуулахадаа минни энэ хэлэгшэ тухай бодожо үзэхэ гү, али үгы гү? - гэжэ өөрһөө һураад, тэрээндээ зохихо харюу үгэжэ шадахагүй шэнги байжа, дуугай зандаа хэжэ байһан юумээ үргэлжэлүүлбэ.

Уданшьегүй байшангай үүдэн мундуугаар нээгдэжэ, саанаһаань нэмһэг дэгэлтэй, малгайгүй Балшан үрөөһэн гартаа аягатай сайгаа бариһан зандаа гүйжэ гараба.

Түр зуура танигдаагүй хүниие хараһан мэтээр абаяа тэрэ шэртээд, хажуудань гүйжэ ерэнэ. Арьяа хүбүүнэйнгээ урдаһаа энеэхээс һанан мийэржэ, сухалынь бүри хүргэбэ янзатай.

Амандаа мартаһан буузаяа саашань түргэн залгаад:

- Яажа ойлгохо болонобибди, аба, энэ аашыетнай? - гэжэ шүдөө зуун асууба.

Энээн тухайгаа үглөөһөө хойшо харюусангүй үнгэргэжэ байбашье, ню- дээ шуһабхюулан үзүүрлээд, гайханги гомдонгёор, сухалдан хаража байһан хүбүүндээ Арьяа ойлгуулангүй үлэжэ шадабагүй.

- Танай бэшэ, үрэ бээнэрэйтнай һанаһан хэрэг ха юм! - гэнэ Балшан. - Энэ ехэ угаа эхилһэн эсэгэ, эхынгээ хэд болоһые, үдэжэ жаргажа һууһанаа тэмдэглэхэ гээ һэмнэй! Угайдхадаа намайе хүлээхээс яагаабта?

- Хүлээгээ һаа, шамда баалуулжа, тэрэниетнай хүүлэхэдээ болохо һэн бээзб! - Үрдиһэндөө Арьяа урматай янзатай.

Балшан энээниен ойлгоходоо улам сухалдаба.

- Хэхэдэмнай яаха байгаа юм?!

- Муха-аа, аргаара, - гэжэ Арьяа хүбүүгээ номгоруулхые оролдон: - Энэ сайлалгатнай, хэлсэһээртнай бодожо үзэхэдэм, зоной урда баярхаха, энхэ элүүрээ һайрхаха, хүсэ шадалаа харуулха гэхэн юумэн болохо хэбэртэй байгаа!

- гэбэ. - Иигэжэ бардамаар аашалалдахаар бэшэбди, хүбүүн!

- Юу-ү?! - Балшанай ханаһанһаа тон ондоо юумэ эсэгэнь хэлэбэ янзатай.

- Хайшан гээбта иихэдээ? - гэжэ тэрэ эдэбхитэйгээр түхээржэ байһан юумээ хорюулһандаа гажарһан мэдэрэлээ нюужа шадабагүй. - Ёрогшоохоор юумэ хэлэжэ байнат, аба! Муу һуунагуйлди!

- Хүрөө! - гэжэ Арьяа ёрбогод гэн, хүмэдхөө буулгаба. - Юухэ юугүй до-ржогонохоёо боли! Эсэгэмни юу хэлэнэб гэжэ бодожо үзэхээ яанабши?

Балшан абатаяа хэрэлдэхгүйн тула хэлэнэнь үзүүртэ булталзажа байһан үгэнүүдые табингүй, гартахи аягаяа галзуугаар хүл дороо шэдэнэн бэсэрээ, мартаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй, мориндоо гүйжэ ошобо.

- Хэлээшэ тухаймни бодожо үзэхэгүйгөө ханабал даа энэ хүбүүн, - гэжэ Арьяа тэрэнэй хойноһоо сэдхэлээ зобон үлэнэ.